

**KONFERENCJA NAUKOWA
POLSKA, UKRAINA, EUROPA**
w ramach obchodów
XXII Dnia Papieskiego pod hasłem „Blask prawdy”

prof. Myrośław Marynowycz
Український Університет Католицький у Львові

Папа, який не лише прочитував, а й формував знаки часу

Ваші Еміненції, Ваші Ексцеленції, всечесніші отці, преподобні брати і сестри, вельмишановні пані та панове!

Кожен християнин знає з Євангелія від Матея виразний докір Ісуса: «То вигляд неба ви вмієте розпізнавати, а знаків часу ви не здатні розпізнавати?» (16:3). Так-от, я цілковито переконаний, що цей докір аж ніяк не стосується св. Івана-Павла II. Бо це був Папа, який не лише прочитував знаки часу, а й формував їх. Він не лише зміг відчитати, як мінятиметься Європа наприкінці ХХ століття, а й надав цим змінам бажаного напрямку. Тому без впливу цього Папи нинішні «знаки часу» в Європі виглядали б зовсім інакше.

Я спробую проілюструвати цей висновок на кількох прикладах, які прямо чи опосередковано пов'язані з Україною.

Для початку я запропоную вам зазирнути в політичний табір Кучино-36 в Пермській області на Уралі, але зробити це в особливий день – 16 жовтня 1978 року. Саме тоді ми, тодішні політв'язні з України та інших підневільних «республік» СРСР, й почули про обрання єпископа Кароля Войтили новим папою Римським. Наш ентузіазм був надзвичайним, і ми, наче сп'янілі, переконували одне одного: «Це – кінець комунізму!». Було цілком зрозуміло, що папа-поляк, папа, який бачив лихоліття комуністичного режиму на власні очі, не піддасться лівацьким настроям у Європі й не сумніватиметься у злочинності цього режиму.

Так воно і сталося. Ні, Папа не оголосив хрестовий похід проти бастиону комунізму – стилістика епохи була вже зовсім іншою. Проте св. Іван-Павло II усвідомлював, що головним «клеєм», який забезпечував міцність комуністичної системи, був страх. А єдиною зброєю проти страху є людський дух. Тому й почав він свій понтифікат із могутнього заклику: «Не бійтеся! Відкрийте, відкрийте навстіж двері Христові!», а вже через рік у Варшаві потужно прорік: «Нехай зійде Дух Твій! Нехай зійде Дух Твій і

Patronat Honorowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy

Pod auspicjami
Kazimierza Kardynała Nycza
Metropolity Warszawskiego

Partnerem jest Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II

оновить обличчя землі. Цієї землі!». Від цих слів св. Івана-Павла II, ніби від семибального духовного землетрусу, й почала сипатися вся комуністична система.

З тих пір постать цього Папи стала для нас, політв'язнів брежнєвської доби, білим світильником надії. Його духовна енергія преображала не тільки Польщу, а й усі спрагли свободи серця в комуністичній імперії. Боюсь зловжити вашою увагою, але дозволю собі згадати про ще один момент, важливий для мене як для тодішнього політв'язня. «Відправляти релігійні культи» в радянських таборах праці було категорично заборонено, а тому за організацію спільної пасхальної молитви на Великдень 1982 року нас, групу в'язнів у таборі Кучино-36, запроторили в карцер. Це був час, коли в Західній Європі були популярні «християнські марші миру», і Москва їх гаряче підтримувала. Але другою рукою вона ж карала в'язнів лише за те, що спільно молилися. І про це ми й вирішили повідомити саме цього Папу, який викликав довіру. Нам вдалося таємними шляхами передати свого листа до Ватикану, а тоді через деякий час отримати вістку, що Папа отримав нашого листа і відслужив месу, згадуючи імена всіх підписантів. Так св. Іван-Павло II втілює у життя Христове: «У тюрмі був, і ви прийшли до Мене» (Мт. 25:36). І прийшовши до нас, цей святий Папа дав неймовірний духовний імпульс тому дисидентському рухові, який суттєво сприяв розвалу комуністичного дому неволі.

А тепер перейду до справ церковних. Загальноприйнятим «знаком часу» у повоєнній Європі, зокрема й у Ватикані, була так звана *Ostpolitik* (а в інших версіях – *Realpolitik*). Мовляв, Радянський Союз – це надовго, якщо не назавжди, а тому треба бути реалістами і знаходити можливості для співпраці. В самому задумі нічого осудного не було, але на практиці ця політика витворила специфічну оптику, в якій інтереси Москви опинилися в центрі уваги. А тому задля «діалогу будь-якою ціною» інтереси інших народів (зокрема, і їхніх Церков) були підпорядковані інтересам Москви. З особливою силою це відчули на собі українські греко-католики, про яких у Ватикані тоді ходив жарт: «Як тільки до Ватикану приїжджають представники Російської Православної Церкви, українських греко-католиків чимшвидше запихають під лавку».

Св. Іван-Павло II відчитав цей хибний знак часу та почав спокійну й методичну роботу з його демонтажу. Так, уже на самому початку його понтифікату було вшановано мучеництво Української Греко-Католицької Церкви та її еклезіальні особливості. Він офіційно визнав Львівський псевдособор 1946 року нелегітимним, особисто віддав шану ісповіднику віри Кир Йосифу Сліпому, визнав помісність Української Греко-Католицької Церкви та її самоврядний статус, що проявилось, зокрема, у скликанні 1980 року її Надзвичайного Синоду Єпископів. Ось чому українські греко-католики завдячують цьому святому Папі відновлення їхніх історичних прав.

Папа делікатно, але твердо протиставився московським ідеологічним конструкціям у питанні відзначення 1988 року 1000-ліття хрещення Київської Руси. Українці

Patronat Honorowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy

Pod auspicjami
Kazimierza Kardynała Nycza
Metropolity Warszawskiego

Partnerem jest Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II

почувалися вкрай приниженими, що офіційно цей ювілей відзначали не в Києві, де й відбулось хрещення, а в Москві, яку заснували ледь не на 250 років пізніше. Св. Іван-Павло II серцем відчув цю кривду спотвореної історії, а тому у Ватикані того року цей ювілей святкували киевоцентрично. Цим Папа вшанував євангелізаційну потужність київської традиції без обов'язкового на той час співвіднесення її до традиції московської і ствердив: «Київ у певному значенні відіграв роль 'Господнього Предтечі' між численними народами, до яких, виходячи звідси, пізніше дійшла благовість спасіння». Про цей шанобливий щодо християнського Сходу погляд свідчать його апостольські послання «Ідіть у світ» (1988), «Великий дар Хрещення» (1988) та «Світло Сходу» (1995).

А вже через рік, тобто 1989 року св. Іван-Павло II провів успішні переговори з Михайлом Горбачовим і домогся легалізації в Радянському Союзі Української Греко-Католицької Церкви. Так принцип релігійної свободи переміг будь-які політичні розрахунки, що стало для підневільних тоді народів особливим знаком надії. Легалізація нашої Церкви попри очевидний спротив Московського патріархату стала ще одним підтвердженням того, що 1989 рік – це справді *annus mirabilis*.

Виразним запереченням згаданої *Ostpolitik* стало паломництво св. Івана-Павла II до України 2001 року. Дуже важливими були політичні та церковні обставини цього візиту. З одного боку, ним Папа зумів перервати міжнародну ізоляцію, в яку потрапив тодішній Президент України Леонід Кучма, якого тоді підозрювали в непрямій участі у вбивстві українського журналіста Георгія Гонгадзе. Президент Кучма, своєю чергою, віддячився Папі тим, що запросив його до України як Главу держави Ватикан. Здійснити суто душпастирський візит Папа не міг через публічний спротив Російської Православної Церкви загалом та Української Православної Церкви Московського патріархату зокрема. У цьому випадку поєднання в статусі папи Римського функцій Глави держави Ватикан і Єпископа Риму було для українців дуже помічним (згодом так буде не завжди).

Ясна річ, Москва сприйняла цей візит Папи надзвичайно ревниво, розцінюючи його як втручання в її «місійну територію». Проте важливо відзначити, що сам св. Іван-Павло II пастки конфронтації з Росією свідомо уникнув. У його промовах і гоміліях в Україні тема спротиву Росії взагалі не звучала. Визнаючи цивілізаційну роль київської християнської традиції, він не вдався до приниження традиції московської: християни в Україні були вшановані не *всупереч* Москві, а *зادля* них самих. Це був знаковий маркер іншої, бажаної епохи, коли піднесення в пошані одних не вестиме автоматично до погордливого наступання на інших.

Пригадую, в той час і в Україні, і в Польщі бриніло питання, чи стане візит св. Івана-Павла II до України 2001 року таким самим ревелюційним і трансформаційним, як це було з його візитами до Польщі в 1970-80-х роках. Сьогодні на це питання можна відповісти ствердно, хоч при цьому ідеться, звичайно, не про прямі політичні залежності,

Patronat Honorowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy

Pod auspicjami
Kazimierza Kardynała Nycza
Metropolity Warszawskiego

Partnerem jest Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II

а про привнесення в Україну ще одного нагадування про визначальну роль християнських цінностей. І ключем до висновку про вплив цього Папи-пілігрима є його згадка про майбутню роль Києва: «Видіння, яке мав апостол [Андрій Первозваний], стосується не тільки вашого минулого; воно спрямоване також і в майбутність країни. Здається мені, що очима серця насправді бачу, як по цій вашій благословенній землі поширюється нове світло...».

Я певен, що це було пророчє «бачення очима серця», оскільки невдовзі в українській столиці почало спалахувати яскраве світло українських Майданів – я маю на увазі Помаранчеву революцію 2004 року і Революцію Гідності 2013–2014 років. Ці революції щораз більше віддаляли Україну від Росії, причому не стільки в політичному, скільки в духовному й ціннісному розумінні. На тодішніх українських Майданах зійшли ті зерна християнської правди, що їх св. Папа Іван-Павло II сів за життя. Адже саме він невтомно утверджував у світі «цивілізацію любові», навертав людство до вшанування людської гідності, етосу ненасильства, засадничої ролі моральних цінностей, визвольного значення правди тощо. Я певен, що нинішня мужність українських воїнів на новітній війні з Росією генетично походить також із того першого заклик Папи «Не бійтеся!», з якого й почалось преображення Центральної і Східної Європи.

Духовний вплив цього великого Папи проявився і у справі українсько-польського порозуміння. Того 2001 року до Києва приїхав той Папа, який першим в історії папства від імені Католицької Церкви покайно схилив голову перед усіма, що зазнали кривди з боку католиків, і попросив у них прощення. Подібну формулу покайння він проголосив і в Києві: «Прохаючи прощення за помилки, вчинені у далекому й близькому минулому, й ми, з нашого боку, запевняємо прощення за заподіяні нам несправедливості». Отож не дивно, що для багатьох католицьких єрархів ця формула покайння стала модельною. Зокрема, її повторив 27 червня 2001 року й тодішній Глава греко-католиків Блаженніший Любомир Гузар: «У Твоїй присутності, Святіший Отче, і від імені Української Греко-Католицької Церкви хочу за всіх них попросити прощення в Бога, Творця й Отця нас усіх, а також у тих, кого ми, сини й дочки цієї Церкви, у якийсь спосіб скривдили. Щоб на нас не тяжіло страшне минуле і не отруювало наше життя, охоче пробачаємо тим, хто в якийсь спосіб скривдив нас».

У час цього візиту я був керівником Служби папських текстів і брав участь у деяких внутрішньоцерковних нарадах. Зокрема, я був свідком того, як рішучє Блаженніший Любомир відкинув сумніви деяких українських церковних достойників, висловлені в переддень згаданої літургії, чи є доцільним таке однозначне прощення. На той час Глава Української Греко-Католицької Церкви уже мав перед своїми очима новий «знак часу», яким цей святий Папа-паломник започаткував в історії Церкви нову епоху. І йти за цим знаком було для нього гідно і почесно.

Patronat Honorowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy

Pod auspicjami
Kazimierza Kardynała Nycza
Metropolity Warszawskiego

Partnerem jest Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II

Під час свого паломництва в Україну св. Іван-Павло II беатифікував першу групу новомучеників Української Греко-Католицької Церкви. Це був сміливий крок, який свідчив передусім про відновлення справедливості. Але не тільки. Папа змінив саму оптику оцінювання цієї Церкви як «вічної *troublemaker*», яка буцімто заважала екуменічному процесові. Замість псевдоекumenічного затінення цієї Церкви задля позірного діалогу з Москвою, Папа подав зразок нового богословського тлумачення екуменічної ваги мучеництва: «Разом із ними [греко-католицькими новомучениками] були переслідувані та вбиті Христа ради також християни інших віросповідань. Їхнє мучеництво є могутнім закликком до примирення та єдності. Це екуменізм мучеників та ісповідників віри, який вказує християнам двадцять першого століття шлях єдності».

Не буду приховувати, що з іменем св. Івана-Павла II в українських греко-католиків були в той час пов'язані і певні розчарування. По-перше, вони очікували, що цей Папа реалізує мрію Патріарха Йосифа Сліпого і визнає патріархат Української Греко-Католицької Церкви. Цього не сталося. Натомість Папа офіційно визнав, що сьогодні немає жодних канонічних чи історичних перешкод для визнання патріархату цієї Церкви. А ці слова вже неможливо буде викреслити з церковної пам'яті. Тому ще настане той день, коли хтось із наступних римських понтифіків прихильно відчитає ці «знаки часу» й приглянеться до української церковної ситуації не як до вічної проблеми, а як до невикористаного шансу.

По-друге, українські греко-католики очікували, що серед беатифікованих Папою достойників буде й митрополит Андрей Шептицький, але цього також не сталося. Папа лиш ствердив, що Митрополит Андрей – «як Бог дасть – удостоїться [беатифікації] в майбутньому». Що ж, сам Шептицький часто згадував приказку «Божі млини мелють поволі», і схоже, що його постать була й залишається тестом для обох наших народів, який сигналізує, якою мірою вони все ще дивляться на спільну історію через призму «нульової суми».

У дні візиту Папи до України розтанула споконвічна крига пропагандистських комуністичних фейків типу «Римський папа – лютий ворог українського народу». Танули й історичні антипольські стереотипи, а тому атмосфера взаємного братання була надзвичайною. І справжнім апофеозом такого братання прозвучали слова Папи, виголошені тоді на літургії у Львові: «Настав час звільнитися від болісного минулого!.. Нехай прощення – дароване й отримане – розіллється, немов цілющий бальзам, у кожному серці. Нехай завдяки очищенню історичної пам'яті усі будуть готові поставити вище те, що єднає, а не те, що розділяє, щоб разом будувати майбутнє, оперте на взаємоповазі, на братерській спільності й співпраці, на автентичній солідарності».

Я почав свою розповідь з особистих рефлексій, тож хотів би й завершити її ними. Зокрема, мені б хотілося згадати про мою незабутню участь у 10-й Звичайній

Patronat Honorowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy

Pod auspicjami
Kazimierza Kardynała Nycza
Metropolity Warszawskiego

Partnerem jest Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II

Генеральній Асамблеї Синоду Єпископів світу під назвою «Єпископ: Слуга Євангелія Ісуса Христа задля надії світу», що розпочала свою роботу 30 вересня 2001 року у Ватикані під предсідництвом св. Івана-Павла II. Я був єдиним українцем серед 23 мирян, які мали статус аудиторів (спостерігачів).

Мені, як людині східнохристиянського контексту, було цікаво порівнювати синодальні дискусії з тими дискусіями, які точилися в наших краях. Так, з одного боку, мені не раз доводилося спостерігати, як негативно відбивається в житті Православних Церков відсутність засадничого елемента Вселенської Церкви – влади Вселенського Архієрея. Ніколи не признаючись у цьому, православ'я все-таки тужить за кимось, хто є *понад* існуючою його структурою і хто може зняти певні напруження, що в ній виникають. Своєю чергою, католицизм, як бачиться, щораз більше тужить за іншим засадничим елементом Вселенської Церкви – колегіальністю, або синодальністю, у процесі прийняття рішень. У цій тенденції нема нічого песимістичного. Навпаки, така конвергенція є знаком спільної туги християн за єдністю у Вселенській Церкві, яка має взаємодоповнювальну природу. Роль св. Папи Івана-Павла II у тому, що цей Синод завершився успішно, була очевидною. Адже мистецтво балансів і допустимих компромісів стало визначальною прикметою його понтифікату.

Проте особливе місце в моїх спогадах займає вечеря з Його Святістю в його апартаментах, на яку я прийшов у складі 10 запрошених осіб. Це була звична практика цього Папи, яка давала йому змогу знайомитися з усіма учасниками Синоду. Але для мене як для мирянина-католика цей дарунок долі був особливим. По-перше, я мав нагоду подякувати цьому великому Папі за його молитву за нас, в'язнів ГУЛАГу, у тому далекому 1982 році. По-друге, я побачив, яким чаром гостинності й приязні світилося його обличчя. Його високе проповідництво про силу любові було не лише доктринальними постулатами, а й природою його душі. І по-третє, в момент прощання в мені пульсувало почуття, яке зародилося ще в таборі, але набуло словесної форми лише 2 квітня 2005 року: *santo subito*. Іван-Павло II був і залишається моїм Папою, як є він своїм Папою для багатьох моїх земляків-українців. І став він для мене святим іще задовго до його канонізації – зокрема, ще й тому, що не лише вміло прочитував знаки свого часу, а й формував знаки часу майбутнього.

Patronat Honorowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy

Pod auspicjami
Kazimierza Kardynała Nycza
Metropolity Warszawskiego

Partnerem jest Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II

